

SZÉPFALUSI ISTVÁN–VÖRÖS OTTÓ–BEREGSZÁSZI ANIKÓ –KONTRA MIKLÓS,
A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában. Budapest–Alsóőr–Lendva,
Gondolat Kiadó, 2012. (351 lap)

A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában című munka A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén könyvsorozat negyedik köteteként jelent meg 2012-ben. A sorozat egymást követő években megjelent első három részét (A magyar nyelv Ukrajnában [Kárpátalján], 1998; A magyar nyelv Jugoszláviában [Vajdaságban], 1999; A magyar nyelv Szlovákiában, 2000) viszonylag hosszú idő után követi a 4. kötet, melyben a szerzők ezúttal országhatárainktól nyugatra élő magyar nyelvi közösségeinek nyelvhasználatába adnak betekintést. A sorozat e részében ezúttal két eltérő területen élő közösség nyelvét elemzik a korábbi vizsgálatokkal azonos módon. Az ausztriai részt Szépfalusi István írta, Beregszászi Anikó és Kontra Miklós közreműködésével, a magyar nyelv Szlovéniában című fejezet pedig Vörös Ottó és Kontra Miklós tollából való.

A sorozatszerkesztő Kontra Miklósnak még az első kötetben megfogalmazott aggályai több év távlatából is érvényesek. E sorozaton kívül a Kárpát-medencében határainkon túl, kisebbségben élő magyarság nyelvéről nem készült monografikus mű. Pedig nyelvhasználatuk mikéntjének részletes ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy e közösségek sokakat aggasztó asszimilációja ellen tenni lehessen. A sokáig tabunak számító kisebbségi magyarság nyelvének leírása a

sorozat első kötetének megjelenése óta eltelt szűk másfél évtizedben valamelyest változott, ahogyan azt a 4. kötet sorozatszerkesztői előszavában is olvashatjuk: A Magyar értelmező kéziszótár 2003-ban megjelent kiadása mellett egyre több szótárban találkozhatunk olyan szavakkal, melyek határainkon belül nem, de az azokon kívül élő kétnyelvű magyar közösségekben ismertek és használatosak. Remélhetőleg e szemléletmód következtében nem látnak többé napvilágot olyan vélemények, mely szerint a kisebbségben élő magyarság asszimilációját segítik azok a kutatók, akik a kétnyelvűséget — vagy ahogy a szerkesztő fogalmaz — a magyar nyelv többközpontúságát hangsúlyozzák.

A vizsgálat módszertana megegyezik a korábbiakkal. A kutatás során használt kérdőívek bizonyos kérdései a magyar és az adott környezet nyelvének használati arányára irányulnak, míg mások a nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdre kérdeznék rá, s olyanok is vannak, melyek révén konkrét nyelvhasználati jelenségekre derül fény. Ilyen például a feminizálás: azok a kisebbségben élő magyarok, akik állandó kapcsolatban vannak nyelvteni nemet használó nyelvvel, a magyarországi magyarokénál gyakrabban használják a *-nő* utótagú foglalkozásneveket. A kérdőívben szereplő következő mondat kiegészítése például szignifikáns különbséget mutatott az ausztriai és a magyarországi magyarok között: „Kovács Julit már régóta ismerem. Mióta ideköltöztünk, nála csináltatom a frizurámat, vagyis ő a ...”. Kétszer annyian egészítették ki „fodrásznő”-vel a ki-pontozott részt az ausztriai válaszadók közül, mint a Magyarországon élő egy-nyelvű válaszadók.

Mind az ausztriai, mind pedig a szlovéniai fejezet szerkesztése azt a sémát követi, melyet a korábbi kötetekben alkalmaztak, amelyekben egyetlen szomszéd-állam területén élő kisebbségi magyarság jellemzőit olvashattuk monografikus formában. A részek bevezetéseiben a mintavételezésről, majd az első pontokban az ott élő magyarság földrajzi- és demográfiai viszonyairól, történelméről, gazdaságáról, kultúrájáról, vallásáról esik szó, majd pedig nyelvhasználati kérdésekről.

Bármelyik kötetet is vesszük kezünkbe A magyar nyelv a Kárpát-medencében a 20. század végén sorozatból, a borítón lévő térképre pillantva láthatjuk, hogy a legkisebb magyarlakta területek a szomszédos országok közül Szlovéniában és Ausztriában vannak. A mintavételezés szempontjából „kis országnak” számító Ausztria és Szlovénia adatközlőinek száma 60, illetve 67 fő.

A magyar nyelv Ausztriában

A mintavételezés kérdéseivel foglalkozó és a köszönetnyilvánításnak helyet adó bevezetés után az első fejezet a terület földrajzi és népesedési viszonyaival foglalkozik.

Az ausztriai magyarság számaránya némileg másként alakult (alakul), mint a korábbi kötetekben tárgyalt szomszédos országokban élő magyaroké, ugyanis a

huszadik század második felében is gyarapodott számuk. Jelentős mértékben nőtt a II. világháború után Ausztriába menekült magyarok száma, csak az 1980-as években legalább 13500 fővel. Ezzel összefüggésben megfigyelhető a kivándorló magyarok esetében az Ausztrián belüli régiók közötti preferenciák változása. Ugyanis míg a Bécsben élő magyarság az Ausztriai átlagtól fiatalabb, addig Burgenlandban, különösen az őslakos településeken kiöregedés figyelhető meg. Szintén a nyolcvanas években bevándorolt magyaroknak köszönhetően az iskolázottság mutatói is kedvezőbbek, mint az ausztriai átlag. A történelmi áttekintés alatt a Magyarok Ausztriában alfejezetben mozaikszerűen pillanthatunk végig néhány jelentős politikai, illetve kulturális eseményen 1365-től, köztük Mátyás Bécsbe vonulásával a Pazmaneum bécsi megalakulásán át a Bécsi Magyar Történelmi Intézet létrejöttéig.

A trianoni rendezés után Ausztriához csatolt területen élő magyarok jogait az osztrák Államszerződésben rögzített kisebbségi jogok biztosítják. Az 1955. évi Államszerződés 7. cikkelye azonban nem foglalkozik a magyarokkal, csupán a szlovén és horvát kisebbség jogaival. Majd 1976-ban fogadták el a Népcsoport-törvényt, mely a magyar kisebbség jogait is rögzítette. Ezt követően rendeletben elhatározták 8 tagú magyar népcsoporttanács megalakítását is, mely — létrejöttét követően — többször szót emelt a magyar nyelv oktatásának szükségességéért Burgenlandban. Az időközben már magyar nyelven ülésező tanács tagjainak létszámát kétszeresére emelték, elismerve ezzel a Bécsben és Alsó-Ausztriában élő magyarokat. Az egyéb állami hivatalokban tisztséget betöltő magyarok azonban nemzeti hovatartozásuktól függetlenül töltik be az adott pozíciókat.

Az ausztriai magyar egyesületek között számos gazdasági jellegű társulás is található, többek között a főleg mezőgazdaságáról híres Burgenland területén (Magyar Gazdasövetség), melyek célja az ágazatból élő ottani magyarok segítése.

A részletesen tárgyalt vallási megoszlást kifejtő fejezetből megtudhatjuk, hogy az eredetileg nagyrészt katolikus Ausztriában — főként a migrációnak köszönhetően — a II. világháborút követően alakult ki a mostanra is jellemző vallási pluralizmus, s ebben természetesen a magyar bevándorlás is szerepet játszott, hiszen annak felekezeti megoszlása megfelelt a magyarországi arányoknak. Az Ausztriában élő valamennyi nemzetiség, így az ott élő magyarok is az osztrák egyházközség tagjai, legyen szó katolikus vagy protestáns egyháztagokról. Az egyházi élet kérdéseit illetően területenként és felekezetenként különféle tendenciák figyelhetők meg; a megszűnőben lévő egyházi szertartásoktól az aktív hitéletet élő magyar közösségekig. Az egyházakon túl több ma is működő magyar kulturális egyesület fogja össze a kint élőket.

A nyelvhasználati kérdések vizsgálata tehát a már említett kérdőíves formában történt. Választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mely közegben milyen arányban használatos a német, illetve magyar nyelv, ugyanis „egy-egy közösség

nyelvhasználati, nyelvválasztási szokásai általában megragadhatók a prototipikus helyzetekben uralkodó szokások, szabályok felderítésével, ezért a kétnyelvű közösségek nyelvi helyzetének leírásában megkerülhetetlen a nyelvhasználati szinterek áttekintése. Ezek a szabályok úgy írhatók le, hogy megválaszoljuk a Fishman (1965) által feltett kérdéssort: *ki beszél, milyen nyelven, kivel és mikor?*” (111). A magyar nyelv a magánszférában (főként a családon belüli érintkezésben és a gondolati nyelvhasználatban), valamint a vallási és kulturális élettel kapcsolatos közegekben dominál, egyébként valamennyi nyelvhasználati szintéren a német nyelv túlsúlya figyelhető meg. A családon belüli nyelvhasználatban az adatok folyamatban lévő nyelvcserére utalnak, hiszen a magyar nyelv kizárólagos használata szinte csak a nagyszülőkkel való kommunikációt érinti, a gyermekekkel például csupán az adatközlők fele beszélt kizárólag magyarul. Ezek az eredmények a magyar és német nyelv presztízséről szóló alfejezetben összegzett megállapításokkal is összhangban vannak. A problémát tovább árnyalja, hogy a válaszadók 42%-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy „Előfordult-e már, hogy valaki rászólt Önre, hogy ne beszéljen magyarul?”. Több válaszadótól is olvashatunk konkrét példát ilyen esetekre. Szintén a megkérdezettek által leírt eseteken keresztül érthetjük meg legjobban azt is, hogy milyen nyelvi nehézségekkel találkozhatják szemben magukat a kétnyelvű közegekben élők. Az utolsó fejezetben tárgyalt nyelvi változókat a már említett egységes kérdőív nyelvhasználatra vonatkozó kérdései segítségével elemezték. A kérdőív kérdéseit és részletes leírását is megtalálhatjuk a kötetben. „A különféle nyelvhasználati jelenségeket főképp kéttagú, esetenként négytagú nyelvi változókkal vizsgál[ták]. Egy-egy változó változatai ugyanazt a jelentést fejezik ki, de szociolingvisztikailag nem egyenrangú módon” (203).

A magyar nyelv Szlovéniában

A szlovéniai magyarok zöme a határ mentén él, s az általuk lakott települések nagy részén a magyar közösségek nyelvi többséget alkotnak. Ezek a területek „szervesen illeszkednek a szomszédos magyarországi földrajzi – településtörténeti – néprajzi, illetve nyelvjárási területekhez” (182), ám az itt élő magyarság létszáma az I. világháború óta folyamatosan csökken. Az effajta településszerkezetnek köszönhetően kialakult egy viszonylag éles nyelvi határvonal, ezért itt a kétnyelvűség a mindennapokban igen korlátozottan jelentkezett.

E területen a főként agrárszektorból élő etnikumok viszonyát mindig meghatározta a környezet, a gazdasági lehetőségek, s a feltételek adottak voltak a békés egymás mellett éléshez, a szlovén nyelvi határ keleti peremén élő szlovénség kulturálisan sok szállal kötődött a magyarsághoz. Ez a helyzet azonban Jugoszlávia majd a Szlovén Köztársaság megalakulásával megváltozott, s a Murán-túli szlovénség nyugat felé kezdett orientálódni. A politikai helyzet megváltozása azonban az itt élő nagyrészt magyar falvakat is érzékenyen érintette, ugyanis

„nehezen szembesült az egynyelvűség mint egyetlen kommunikációs lehetőség megszűnésével” (190). A magyarországi településekkel megszakadt a kapcsolat. „E változásokat a negyvenes évektől tetézte az a nemzetközi politikai tény, hogy a magyar és az ún. »titói« jugoszláv állam között megromlott a viszony, ennek következtében az ún. »kétnyelvű területen« erősen csökkent a magyar nyelv presztízse, így a szülők az egynyelvű magyar iskola helyett tömegesen kezdték az egynyelvű szlovén iskolába íratni a gyerekeiket” (191).

Ezt ellensúlyozandó megindultak a törekvések egy kétnyelvű iskolarendszer kidolgozására, melyet a „jugoszláviai népek és nemzetiségek testvéri együttélését” hirdető titói politika is támogatót. Ennek eredményeképpen 1972-ben született meg a törvény, mely meghatározta a máig is működő oktatási rendszer alapelveit. E sok tekintetben sajátos iskolarendszer jellemzőit leírva a szerző kiemeli, hogy annak számos hiányossága volt, mely többek között annak tudható be, hogy kidolgozói előtt nem volt olyan modell, melyet az adott körülményekhez igazítva mintaként használhattak volna. A problémákat felismerve később több — főként módszertani — változtatást hajtottak végre. Mivel törvény szerint a kétnyelvűségnek érvényesülnie kell az élet valamennyi területén, ezért az ott élő magyarok számára a kulturális intézményrendszer összességében jónak mondható. Az 1918-ban kisebbségbe került magyarság azonban nem élvezhette mindig a politikai támogatást, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság ideje alatt igazából kisebbségpolitikáról sem beszélhetünk. Számos intézkedés azonban hátrányosan érintette az itt élő magyar kisebbséget (hiszen például a kis lélekszámú magyar falvakban az iskola fenntartásához szükséges előírt 30 fős osztálylétszám teljesíthetetlen volt). A kisebbség helyzetén érdemben jó ideig az 1949-ben szerveződni kezdődő Magyar Közművelődési Bizottság sem változtatott. A változások egy évtizeddel később kezdődtek, mikor határozat született arról, hogy a Szocialista Szövetségen belül nemzeti bizottságoknak kell létrejönniük.

A muravidéki magyarok kötődéseire vonatkozó táblázatokból megállapítható, hogy jelentős különbség figyelhető meg a területi, illetve nemzeti kötődés között. Ez, ahogy a szerző is felhívja rá a figyelmet, a kárpátaljai helyzethez hasonló: „a magyar nemzethez tartozás tudata erős [...], de ez az érzés nem feltétlenül jár együtt a Magyarországhoz mint államhoz való szoros kötődéssel” (Csernicskó 1998: 136, idézi Kontra–Vörös: 201).

A fentebb már említett nyelvi változókat vizsgáló egységes kérdőívben ötféle feladattípus szerepel:

1. Két azonos jelentésű mondat közül kell kiválasztani a természetesebbnek tartott formát.
2. Négyfokú skálán kell megítélni a két felkínált azonos jelentésű mondatot.
3. A példamondatról el kell dönten, hogy jó vagy rossz. Ha a válaszadó rossznak ítéli, javítania kell.
4. Két lehetőség közül kell a mondatba illő formát kiválasztani.

5. A kiegészítést igénylő feladatok egyik típusában végződést, más esetben foglalkozást kellett beírni.

A kérdőívek általános leírását követő alfejezetből kitűnik, hogy az egyes nyelvi változók esetében (a teljesség igénye nélkül: szórend, fölösleges névmások, *t*-végű igék, feminizálás stb.) hol mutatkozik szignifikáns különbség a magyarországi mutatókhoz képest. Ezekben az alfejezetekben bizonyos változók esetében hasznos összevetéseket találhatunk a korábbi (felvidéki, kárpátaljai, vajdasági) eredményekkel is.

Az ausztriai részhez hasonlóan itt is foglalkozik egy fejezet a nyelvhasználati szinterek kérdésével. Ebben az egységben is találunk összehasonlítást a korábbi kötetek vonatkozó részeivel, s hasonló tendenciákat láthatunk az ott elemzett nyelvhasználatban mind a magán, mind a közéleti szinterekre vonatkozólag.

Az azonban szerencsésnek mondható, hogy a más kisebbségben élő magyarokhoz képest a szlovéniai adatközlők viszonylag kevés esetben számoltak be olyan helyzetről, amelyben korlátozták őket a magyar nyelv használatában.

A kétnyelvűség dinamikájáról szóló fejezet a magyar és szlovén presztízséről, a beszélők nyelvtudásáról s a nyelvi nehézségekről ad számot. A két utolsó alfejezet az interferencia, kölcsönzés, valamint a nyelvvesztés, nyelvcsere kérdéseivel foglalkozik, s a fogalmakat tisztázva elemzi e tekintetben a szlovéniai magyar kisebbség nyelvi helyzetét.

A felmérés eredményei s a muravidéki magyarság attitűdjei folyamatban lévő nyelvcsereére utalnak, ám ahogy az összegzésben a szerző is felhívja a figyelmet, ezt nem szabad erkölcsi kérdésként kezelni, s hogy a folyamat ellen tenni csak korlátozott keretek között lehet.

Az Élőnyelvi Konferenciákon közel két évtizede megkezdett nagyszabású munka újabb állomása e kötet, melynek megjelenésével lassan teljessé válik a kisebbségben élő magyarság szociolingvisztikai körképe. Az eredmények akár biztatóak, akár nem, szem előtt kell tartanunk a szerkesztő szavait, mely szerint a kisebbségi magyarság nyelvét is tudományos objektivitással kell vizsgálni, s hogy „a nyelvtudomány azt vizsgálja, hogy miként használják/beszélik az emberek nyelvüket, miközben élik mindennapi életüket.” Ennek pedig e munka maradéktalanul eleget tesz.

NAGY ZOLTÁN KRISZTIÁN